
Mantık Araştırmaları Dergisi

Journal of Logical Studies

şihâbüddin Sühreverdî'nin Kategoriler Konusuna Yaklaşımı

Yazar(lar) | Author(s): Kamil Kömürcü

Bu makaleyi kaynak gösterin | Cite this article:

Kömürcü, K . "şihâbüddin Sühreverdî'nin Kategoriler Konusuna Yaklaşımı". Mantık Araştırmaları Dergisi 1 (2019): 104-117

Bu makaleye çevrimiçi ulařın | See this article online:

<https://dergipark.org.tr/mader/issue/46688/562788>

İletişim | Contact

Adres: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 38030 Melikgazi/KAYSERİ
mantikder@gmail.com - <https://dergipark.org.tr/mader>

Şihâbüddin Sühreverdî'nin Kategoriler Konusuna Yaklaşımı *

 Kâmil KÖMÜRCÜ*

Özet

Mantık tarihinde ilk kategori teorisini ortaya atan kimsenin Aristoteles olduğu kabul edilir. Varlığın genel yüklemeleri olarak tanımlanan kategorileri Aristoteles, öncelikli olarak Organon'un ikinci kitabı kabul edilen Kategoriler'de işlemiştir. Bunun yanında o, kategorileri Metafizik'te de ele almıştır. Sonraki süreçte kategoriler üzerine birçok tartışma olmuştur. Bunların başında kategorilerin sayısı ve onların mantığının konusu olup olmadığı meseleleri gelir.

Kategoriler, düşüncenin ilkeleridir. Bu yönüyle onların mantığının inceleme alanına girdiği ileri sürülebilir. Ancak bunun dışında mantıkla bağlantısı olmayan bir konudur. Söz konusu gerekçeden dolayı kategoriler konusu çoğunlukla metafizik ilmi içerisinde ele alınmıştır. Ancak kategorilerin en genel kavramlar olarak telakki edilmesi, onların klasik mantık içinde incelenmesini gerekli kılmıştır.

En genel anlamda kategorilerin sınırsız olduğu söylenebilir. Ancak felsefeciler belli sayıda kategori kabul etmeyi tercih etmişlerdir. Aristoteles bunları münhasıran bir kitapta ele alma ihtiyacı duymuştur. Aristoteles; cevher, nicelik, nitelik, görelilik, zaman, mekân, durum, sahip olma, etki ve edilgi olmak üzere on kategori kabul etmiştir.

"el-Maktûl" unvanıyla bilinen Şihâbüddin Sühreverdî'nin İslam düşüncesinde önemli bir yeri vardır. O, özellikle geliştirmiş olduğu mistik felsefe öğretisiyle bilinir. Sühreverdî başta mantık, fizik ve metafizik gibi felsefi konular olmak üzere birçok meselede önemli düşünceler ortaya koymuştur. O, kategorilerin yeri ve sayısı konusunda da kendine özgü bir yaklaşım sergilemiştir. İşte bu çalışmada onun kategoriler konusundaki görüşleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kategoriler, Şihâbüddin Sühreverdî, Aristoteles, mantık

* Bu makale *İşrâki Düşüncede Mantığının Yeri* (Ankara 2014) isimli kitabımızın kategorilerle ilgili bölümü üzerinde birtakım değişiklikler yapılmasıyla elde edilmiştir.

* Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
kkomurcu@cumhuriyet.edu.tr

Shihab Al-Din Suhrawardi Al-Maqtul on Categories

Aristotle is known to be the first to develop the category theory in the history of logic. There have been many discussions on the categories in the later periods. There were also those who developed different category theory from Aristotle. One of these names is Immanuel Kant.

Shihab al-Din Suhrawardi al-Maqtul has an important place in Islamic thought. He is a Masha'i at the beginning of his thought adventure. He later developed the doctrine of mystic philosophy called is Ishraqi. Suhrawardi introduced important ideas in many issues, especially in philosophical topics such as logic, physics and metaphysics. It also has a authentic approach to categories. That is why we have studied Suhrawardi's views on the categories. In order to be able to comprehend his approach on this subject, we used the previous forms of explanation about the categories. As mentioned earlier, the subject of categories, which is the source of knowledge at the center, has been examined by many thinkers from Aristotle. The most intense discussion about categories is about which discipline they are the subject of. Some thinkers claim that it is the subject of logic, while some others think that the metaphysics of the categories are within the study area.

.Keywords: Categories, Shihab al-Din Suhrawardi al-Maqtul, Aristotle, logic.

Giriş

İnsan dış dünyadan birçok veri alır. Bunları sınıflayarak düzene koyar. İnsanın bu işi kategoriler aracılığıyla yaptığı söylenebilir. O halde kategori ne demektir? Kategori, bir yükleme türüdür; bir yüklemün özneye izafe edilme tarzıdır;¹ ya da o, öznitelik, yüklem, bir nesneye yüklenen niteliktir. Aristoteles'e göre kategori var olan üzerindeki deyiş biçimleridir.² Kategoriler, birleştirilmeksizin söylenen şeyleri birleştirerek söylenen şeylerden, yani "insan", "lise'de", "koşar" gibi sözcükleri ve sözcük takımlarını "insan koşar" gibi önermelerden ayırır.³ Aristoteles öz (cevher), nicelik, nitelik, görelilik (izafet), nerelik (mekân), zaman, durum (konum), sahip olma, etki ve edilgi olmak üzere on kategori kabul

---

¹ Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 1999, s. 495.

² Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1994, s. 113.

³ Ross, David, *Aristoteles*, (çev. Komisyon), İstanbul 2002, s. 37.

etmiştir.”⁴ Bu kategoriler elde edilen bilgiyi sınıflama aracı olarak kabul edildiğinde bilim için büyük bir öneme sahiptir. Ancak kategoriler hangi bilimin konusudur?

Mantığın kurucusu olarak kabul edilen Aristoteles, kategorileri mantığın inceleme alanı içerisinde değerlendirmiştir. Bunun en açık delili onun *Organon* külliyatı olarak bilinen eserlerinin birincisini *Kategoriler*'in oluşturmasıdır. Bu kavramların mantık ile ilgili olmadığını metafizik biliminin inceleme alanı içerisine girdiğini söyleyenler olmuştur. Örneğin Hamilton ve Zeller *Kategoriler* kitabının metafizik problemler üzerine kurulduğunu; bu yüzden de *Organon*'dan çıkarılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. İslam mantıkçılarından İbn Sînâ kategorilerin varlıkla ilgili olduğuna dikkat çekerek onların metafiziğe ait olduğunu yukarıdaki isimlerden yüzyıllar önce ifade etmiştir.⁵

Kategorilerin yeri konusunda İbn Sînâ'nın tutumu oldukça belirleyici olmuştur. O bu konuyu *Kitâbu's-Şifâ*'nın ikinci kitabında ele almıştır. Ancak o, *Mantığa Giriş*'in (*el-Medhal*) başında kategorileri kast ederek mantığın ilkelerini mantığın konusu olmayan şeylerle uzatmanın yanlış olduğunu⁶ ifade etmiştir. *Kategoriler*'de (*el-Mekûlât*) ise o, kategorileri mantık bahislerinin dışına çıkarmanın mantığa hiçbir zararı olmayacağını, onun yerinin ilk olarak metafizik olduğunu ileri sürmüştür.⁷ Bu düşüncesinin bir sonucu olarak İbn Sînâ, daha sonra yazdığı *en-Necât*'ta konuyu tanım teorisi ile birlikte ele almış *İşârât*'ta ise kategorilere yer vermemiştir. Onun bu tutumu İslam dünyasındaki mantık çalışmaları üzerinde etkili olmuş bunun neticesi olarak mantık kitaplarının tamamına yakınında kategoriler bahsi dışarıda bırakılmıştır.⁸ Farklı bir bakış açısına göre İslam düşünürlerinden başta kelimacılar olmak üzere mantığa karşı çıkanlar, mantığın kategoriler bölümünü hedef

---

⁴ Aristoteles, *Organon I: Kategoriyalar*, (çev. H.R. Atademir), Ankara 1963, s. 4.

⁵ Yaren, M. Tahir, *İbn Sîna Mantığına Giriş*, Ankara 2003, s. 21.

⁶ Bkz. İbn Sînâ, *Mantığa Giriş (Kitâbu's-Şifâ: el-Medhal)*, (çev. Ö. Türker), İstanbul 2006. s. 3.

⁷ Bkz. İbn Sînâ, *Kategoriler, (Kitâbu's-Şifâ; el-Mekûlât)*, (çev. Muhittin Macit), İstanbul 2010, s. 4.

⁸ Yaren, *İbn Sîna Mantığına Giriş*, s. 23. Ayrıca bkz. Toktaş, Fatih, *İslam Düşüncesinde Felsefe Eleştirileri*, İstanbul 2004, s. 13-33; Kömürcü, Kâmil, *Esîrüddin el-Ebherî'nin Mantık Anlayışı*, Ankara 2010, s. 32-33.

aldıklarından, sonra gelen mantıkçılar bu konuyu mantık kitaplarından çıkarmışlardır.⁹

Şihabüddin Sühreverdî'nin Kategoriler Konusuna Yaklaşımı

Sühreverdî'nin İslam düşüncesinde önemli bir yeri vardır. O düşünce serüveninin başında bir Meşşâî iken daha sonra "İşrâkîlik" olarak adlandırılan mistik felsefe öğretisini geliştirmiştir. Sühreverdî başta mantık, fizik ve metafizik gibi felsefi konular olmak üzere birçok meselede önemli düşünceler ortaya koymuştur. Onun kategoriler konusunda da kendine has denilebilecek bir yaklaşımı vardır.

Sühreverdî de İbn Sînâ sonrası uygulamayı esas alarak kategorileri mantığın inceleme alanı dışında değerlendirmiş, eserlerinin mantık bölümlerinde bu konuya yer vermemiştir. O, kategorileri ilahiyat, yani metafizik bahisleri içerisinde değerlendirmiştir. Sühreverdî eserlerinde kimi zaman geleneksel olarak kabul edilen on kategoriyi genel geçer tanımlarıyla ele almış daha sonra kendi yaklaşımını ortaya koymuş bazen de sadece kısaca kendi düşüncelerini özetlemiştir.

Sühreverdî'ye göre Meşşâîlerin sıraladığı bütün kategoriler, yani yukarıda geçen on kavram, kategori ve yüklem olmak bakımından aklî itibarlardır.¹⁰ Sühreverdî'nin metafizik öğretisinde önemli bir yere sahip olan "aklî itibarlar" kavramı John Walbridge'e göre Sühreverdî'nin Meşşâî epistemolojiye yönelik eleştirilerinin ontolojik mukabili olan aklî varlıklar öğretisi anlamına gelir. Aklî varlıklar Sühreverdî'ye göre, şeylerin somut özelliklerinin idrakinden değil, zihnin şeyleri teemmülünden neşet eden kavramlardır. Şayet şu tikel atın dört bacağı olduğunu ve kahverengi olduğunu söylersek, bunlar "gerçek at" hakkında nasıl düşünmemiz gerektiğine dair özelliklerdir. Ancak atın var, bir veya mümkün olduğunu söylersek, bunlar "gerçek at" hakkında nasıl düşünmemiz gerektiğine dair özelliklerdir. Özellikler isimlere tahvil edildiğinde, kahverengilik ve dört bacaklılık somut bir şeye atıfta bulunurken, varlık, birlik ve mümkünlük böyle bir şeye işaret etmemekte veya etse bile hepsi birlikte aynı şeye yani bizâfîhi ata atıfta bulunmaktadır.¹¹

⁹ Ali Sedat, *Mizânu'l-Ukûl-fi'l-Mantık ve'l-Usûl*, yrsz, trsz, s. 4-5.

¹⁰ Sühreverdî, *İşrâk Felsefesi* (çev. Tahir Uluç), İstanbul 2012, s. 89.

¹¹ Bkz. Walbridge, "Sühreverdî ve İşrâkîlik", *İslam Felsefesine Giriş*; içinde, Edit: P. Adamson, R. C. Taylor, çev. M. Cüneyt Kaya), İstanbul 2008, s. 232.

Bu izaha göre Sühreverdî için akli itibarlar ve onların içinde yer alan kategoriler varlıktan değil de zihinden kaynaklanmaktadır. Bunlar ancak zihin varlığı düşündüğünde söz konusu olabilmektedir. Bu açıklama biçiminin doğru olduğu kabul edildiğinde kategorilerin mahiyeti konusunda Sühreverdî'nin Aristoteles ve Meşşâilerin karşısında yer alan, yani varlıktan değil de zihinden hareket eden bir yaklaşım sergilediği söylenebilir. Bu tavrıyla Sühreverdî epistemolojik açıdan Platoncu bir yaklaşımı benimsemiş görünmektedir. Ayrıca burada şunu da ifade etmek gerekir ki Sühreverdî'den yüzyıllar sonra yaşamış olan Alman filozof Immanuel Kant da kategorileri Aristoteles'in aksine varlığa değil, zihne ait kavramlar olarak değerlendirmiştir. Kant'a göre bunlar zihinde tecrübeden önce mevcuttur ve bilgi ancak bunlar vasıtasıyla elde edilir. Dışardan gelen intibalar, ancak zihindeki bu kalıplardan geçtikten sonra bilgi haline gelir.¹²

Sühreverdî'ye göre akli itibarların bazılarından başka itibarlar da türer. Bir başka deyişle, kendisinden yüklem yapılan basit şey de bir aklî niteliktir. Buna kendilerine has özellikleriyle izafetler, sayılar ve kendisinde izafet olan şeyler örnek olarak verilebilir. Koku ve siyahlık gibi şeyler, zatlarında somut nitelik olmakla birlikte, bu kategoriye, yani niteliğin içine bir aklî itibar sebebiyle girerler. Çünkü siyah ve kokunun nitelik ve bir anlamda da yüklem oluşu bir aklî itibardır.¹³ Sühreverdî'nin nazarında Meşşâilere göre kategori denilen şey tıpkı Aristoteles'te olduğu gibi yüklemi gösterir. Şehrezûrî de benzer şekilde vücut, yani varlık, mahiyet, şeylik, hakikat, zat ve bunlara benzer her şeyin akli yüklemeler olduğunu ifade etmiştir.¹⁴

Kategorilerin kaynağı ve sayısı sorunu¹⁵ da Sühreverdî'nin ele aldığı konular arasındadır. O, kendisinin kategoriler bahsinde Aristoteles'e

---

¹² Kant, Immanuel, *Arı Usun Eleştirisi*, (çev. A. Yardımlı), İstanbul 1993, s. 77; Öner, *Klasik Mantık*, Ankara 1986, s. 33. Kant'ın kategoriler hakkındaki farklı değerlendirmeleri ve sınıflaması için ayrıca bkz. Ali, Mahmud Muhammed, *el-Mantıku'l-İşrakî inde Şihâbüddin es-Sühreverdî*, Kahire 1999, s. 163-164.

¹³ Sühreverdî, *İşrak Felsefesi*, s. 89. Ayrıca bkz. Şîrâzî, *Şerhu Hikmeti'l-İşrak, Şerhu Hikmeti'l-İşrak*, (Edit: A. Nûrânî, M. Muhakkık), Tahran 1383 s. 180-188.

¹⁴ Şehrezûrî, *Şerhu Hikmeti'l-İşrak*, (Tashih ve tahkik: Hüseyin Ziyâî Torbâtî), Tahran 1993, s. 180.

¹⁵ Bu meseleye ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Kayacık, Ahmet, *Bağdat Okulu ve İslam Düşüncesindeki Yeri*, İstanbul 2004, 121-123.

muhalefet ettiğini söyleyenlere karşı kategoriler meslesinin Aristoteles'ten alınmadığını ifade etmiştir. Sühreverdî kategorilerin kaynağının Pisagorcuya bir düşünür olan ve kendisine Erhutus (Archytas M.Ö. 428-347) denilen bir kimse olduğunu ifade etmiştir. Sühreverdî, bu kimseye göre kategorilerin sayısını on ile sınırlamanın kesin olmadığını ve kendisinin de bu yaklaşımı benimsediğini dile getirmiştir.¹⁶

Kategorilerin sayısı meselesine çeşitli eserlerinde yer vermiş olan Sühreverdî, *Besâir*¹⁷ sahibi olarak nitelediği Amr b. Sehlân es-Sâvî'nin cevher, nicelik, nitelik, nispet olmak üzere dört kategori kabul ettiğini ifade etmektedir.¹⁸ Sühreverdî, *Kitâbu't-Telvîhât*¹⁹ ve *el-Meşâri'*²⁰ açıkladığı gibi beş kategori kabul etmiş görünmektedir. O, cevher, nitelik, nicelik, izafet ve hareket olmak üzere beş kategoriyi esas almıştır. Sühreverdî, daha önce de işaret edildiği gibi zaman, mekân, konum ve sahiplik kavramlarını nispet, yani izafet kategorisi içinde değerlendirmiştir.²¹ Etki ve edilgiyi de hareket içerisinde kabul etmiştir.

Sühreverdî, Meşşâî tarzda kaleme aldığı çalışmalarında on kategoriyi çeşitli şekillerde açıklamıştır. Meşşâî öğretiyi esas alan en kapsamlı kitabı olan *el-Meşâri'* de ilk dört kategori olarak değerlendirdiği cevher, nicelik, nitelik ve izafeti ayrı fasıllar halinde bütün detaylarıyla incelemiş, geri kalan altı kategoriyi bir tek fasılda ele almıştır. Sühreverdî, *Hikmetü'l-İşrâk*'ta ise akli itibarlar başlığı altında dağınık ve eksik biçimde kategorileri mevzu bahis etmiştir. Şimdi onun, on kategoriyi nasıl tanımladığına bakalım.

---

¹⁶ Sühreverdî, *et-Telvîhât (İlahiyat)*, (*Mecmûme-i Musannefât-ı Şeyh-i İşrâk*; içinde, edit: H. Corbin, S. H. Nasr, N. Habibi), Tahran 2001, s. 12.

¹⁷ Burada kast edilen Meşşâî bir mantıkçı olan Sâvî'nin, tam adı *Besâ'irün-Nasîriyye fi'l-Mantık* olan kitabıdır. Sühreverdî'nin zamanında mantığa ilişkin yeni bir metin olan ve mantık konusunda kendisi için önemli olduğu anlaşılan bu eseri Sühreverdî, *Zahîr el-Fârisî'*den (veya el-Kârî) İsfahan'da okumuştur. Bkz. Walbridge, "Sühreverdî ve İşrâkîlik", s. 222.

¹⁸ Sühreverdî, *el-Mukâvamât (İlahiyat)*, (*Mecmûei Musannefât-ı Şeyh-i İşrâk*; içinde, edit: H. Corbin, S. H. Nasr, N. Habibi), Tahran 1375 (1996), s. 146; *el-Meşâri' (İlahiyat)*, (*Mecmûei Musannefât-ı Şeyh-i İşrâk*; içinde, edit: H. Corbin, S. H. Nasr, N. Habibi), Tahran 1375 (1996), s. 278.

¹⁹ Bkz. Sühreverdî, *et-Telvîhât (İlahiyat)*, s. 4-17.

²⁰ Sühreverdî, *el-Meşâri' (İlahiyat)*, s. 221-283.

²¹ Sühreverdî, *el-Meşâri' (İlahiyat)*, s. 278; *el-Mukâvamât (İlahiyat)*, s. 146-147.

1. Cevher (töz): Bir şey kendisi dışındaki bir şeye ona bütünüyle yayılacak şekilde yerleşmemişse ona “cevher” denir. Cevherlik, bir şeyin mahiyetinin kemâlidir, yani bir mahalle muhtaç olmadan kâim olmandır.²² Ona göre cevherin dört kısmı vardır: 1- Cisim, 2- Cismin heyûlası, 3- Cismin sureti, 4- İlk üç kısmın dışında kalan mufarık varlıklar.²³ Cevherin tanımının aksine zihnin dışında varlığı olan bir şey kendisi dışındaki bir şeye yerleşmiş ve onda bütünüyle yayılmışsa ona “hey’et” denir.²⁴ Burada Sühreverdî’nin hey’etten kastı arazî olan kategorilerdir.²⁵

Kısacası, Sühreverdî’ye göre onda bütünüyle yayılmış bir biçimde başkasına ilişen her şey ilinek olarak adlandırılır, ilişilen şey ise onun “mahal”lidir. Başkasına bütünüyle ilişmesi düşünülemeyen her şeye de töz (cevher) ismi verilir. Kendisinde en, boy ve derinlik gibi nicelikler bulunan her töz ise cisim olarak adlandırılır. Cisimlerin tümü cisimlikte ortak oldukları halde, ilineklerindeki farklılık bakımından birbirinden ayrılır.²⁶ Cevher azlık çokluk kabul etmez. Daha az insan, daha çok insan veya daha az ağaç daha çok ağaç olamaz. Cevherlerin karşıtları da bulunmaz. İnsanın, ağacın, kuşun karşıtları yoktur. Fakat karşıtları kabul ederler. Mesela soğuk olan, bir değişimle sıcak olabilir, siyah bir şey beyaz olabilir. Bu değişimlerde cevher hep aynı kalır.²⁷

2. Nitelik: Varlık somut şeylerde cevhere eklenti ise cevher ile kâim olur. Bu durumdaki varlık, Meşşâilerin “nitelik” dediği şeydir. Çünkü varlık, bölünme itibarını ve dışarda bir şeyle bağıntıyı gerektirmeyen sabit bir hey’ettir.²⁸ Ona göre nitelikler iki kısımdır. Birincisi, siyahlık, beyazlık ve hareket gibi zihinde de bir sureti olan somut nitelikler, yani birinci dereceden akledilenler; ikincisi mümkünlük, cevherlik, renklilik ve varlık

---

²² Sühreverdî, *İşrâk Felsefesi*, s. 80, 87; *et-Telvîhât (İlahiyat)* s. 5-6.

²³ Sühreverdî, *et-Telvîhât (İlahiyat)*, s. 6.

²⁴ Sühreverdî, *İşrâk Felsefesi*, s. 80; *et-Telvîhât (İlahiyat)*, s. 5-6.

²⁵ Şehrezûrî, *Şerhu Hikmeti'l-İşrâk*, s. 168; Şîrâzî, *Şerhu Hikmeti'l-İşrâk*, s. 169.

²⁶ Yalın, Salih, “İbn Rüşd ve Sühreverdî’de Töz Kavramının Karşılaştırmalı Olarak İncelemesi”, (Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Kayseri 2008, s. 91.

²⁷ Öner, Necati, *Klasik Mantık*, Ankara 2009, s. 41.

²⁸ Sühreverdî, *İşrâk Felsefesi*, s. 83; *et-Telvîhât (İlahiyat)*, s. 8-9.

gibi tek somut varlığı zihindeki varlığı olan ve zihindeki varlığından başka varlığı olmayan nitelikler, yani ikinci dereceden akledilenlerdir. Bunların zihindeki varlığı, somut varlıkların somut gerçeklikteki varlığı mertebesindedir.²⁹

3. Nicelik: Kendi zatı gereği parçalanmayı ve parçalanmamayı, sonsuzluğu ve sonluluğu, eşitliği ve eşitsizliği kabul eden ve bir cisim aracılığı ile cevhere eklenen şey "nicelik"tir. Çizgi, yüzey ve derinlik gibi boyutlar niceliğin kısımlarıdır. Niceliklerin zıddı bulunmaz. Sayıya ilişkin kavramlar olan teklik ve çiftlik kimileri tarafından sayının türleri olarak kabul edilmiştir. Bu yanlıştır. Sayının türü, onluk ve yedilik gibi meblağ sahibi olan şeydir, teklik ve çiftlikte meblağ tayini yoktur.³⁰

4. İzafet: Akli itibarlardan biri olan izafet de kategoriler arasındadır. Bir konuda mevcut olan her şey ya sabit olarak düşünülebilir ya da düşünülemez. Sabit olarak düşünülen şey harekettir ki o nitelik, nicelik, konu ve mekân olabilir. Sabit olarak düşünülemeyen ise ya mahiyeti kendisi dışındaki şeye kıyasla akledilendir ya da ancak kendisi dışındaki tek bir şeye kıyasla akledilir. İşte kendisi dışındaki bir şeye kıyasla akledilen, "izafet" (görelilik) kategorisidir. Babalık ve oğulluk böyledir. Baba ve oğul değil; babalık ve oğulluk izafidir. Çünkü bunlardan her biri cevhere bağlı varlıklardır.³¹ İzafet kardeşlik kavramında olduğu iki açıdan birbirine benzer; buna karşılık babalık ve oğulluk kavramlarında iki açıdan birbirinden ayrılır.³²

5. Mekân: Cevherin bir "yer"de olmasıdır. O, bir şeyin mekânda olmasıdır. Bu oluş, izafetin kendisi değildir, aksine izafete arız olan şeydir. Siyahlığın mahiyet olması böyledir. Mahallin izafet olması onun için arazîdir. Bir şeyin mekânda olması siyahlığın mahalde olması değildir. Çünkü siyahlığın kendi mahallindeki varlığı kendi nefsindeydir. Bir şeyin kendi nefsindeki varlığı kendi mekânındaki varlığı değildir.³³

---

²⁹ Sühreverdî, *İşrâk Felsefesi*, s. 87.

³⁰ Sühreverdî, *et-Telvîhât (İlahiyat)*, s. 8-9; *el-Meşâri' (İlahiyat)*, s. 235-244.

³¹ Sühreverdî, *et-Telvîhât (İlahiyat)*, s. 7. Ayrıca bkz. *İşrâk Felsefesi*, s. 86.

³² Sühreverdî, *el-Meşâri' (İlahiyat)*, s. 263-264; *el-Mukâvâmât (İlahiyat)*, (*Mecmûei Musannefât-ı Şeyh-i İşrâk*; içinde, edit: H. Corbin, S. H. Nasr, N. Habibi), Tahran 1375 (1996), s. 142.

³³ Sühreverdî, *el-Meşâri' (İlahiyat)*, s. 273; *et-Telvîhât (İlahiyat)*, s. 11.

6. Zaman: Cevherin bir “zaman” da olmasıdır. Bir kerede gerçekleşen olaylar için “ne zaman?” (metâ) denir. Bu gerçekleşmeye herhangi bir zamanla ilgili olan bir durumda böyle denir. İltizam imkânı ve isim ortaklığı söz konusu olduğunda “ne zaman”ın durumu, mutlak ya da özel ya da şahsi bir zamanda olması itibariyle genel ve özel olur. Hareketin oluşu onun özel bir zamanında, gününde, ayında ve halinde söz konusu olur.³⁴

7. Sahiplik (Milk): Cevherin bütünüyle ya da bir kısmıyla bir şeye ait ya da bir muhite ait olmasıdır. Sahiplik bir cismin bir muhitte bütünüyle ya da kısmen bulunmasıdır. Bu muhit, muhitin intikaliyle intikal eder. Örneğin, “silahlı” ve “gömleklî” kavramları böyledir. Sahiplik, canlının kendisinde doğal olarak bulunan canlı olma hali gibi tabîi ve “gömleklî” ve “yüzlüklü” örneklerinde olduğu gibi gayr-ı tabîi olarak iki kısma ayrılır.³⁵

8. Konum (Vaz'): Cismin, parçalarının “ayakta durmak” ve “oturmak” örneklerindeki gibi farklı yönlerden bir kısmının bir kısmına nispet edilmesidir. Buradaki nispetin, tamlanan (muzaf) olması sebebiyle iki şeyin delillendirmesi olmadığı söylenebilir. Şayet parçaların kendi aralarındaki nispeti izafet ise bu ancak cismin parçalarının bu nispet için olması durumunda söz konusu olur ki işte konum budur.³⁶

9. Etki (Fill): Kendisi dışından bir şeyin cevher üzerinde gösterdiği tesirdir. Başka bir ifadeyle cevherde kendisi dışındaki bir etkiden kaynaklanan durumdur. Bu durum, davranışta (sülûk) ve yenilenmede (teceddüd) ortaya çıktığı sürece bir şeyin zatında sabit değildir. Sıcaklık ve siyahlık gibi bütün hareketlilikler böyledir.³⁷

10. Edilgi (Munfail): Kendisi dışındaki bir şeyin gösterdiği tesirin cevherde ortaya çıkardığı haldir, yani cevherin etkilenmişliğidir. “Siyahlaşma” ve “ısınma” hali böyledir. Etki ve edilgi kategorisi bazen bir faile bazen bunun dışında bir şeye nispet edilen harekettir.³⁸

---

³⁴ Sühreverdî, *el-Meşâri' (İlahiyat)*, s. 274; *et-Telvîhât (İlahiyat)*, s. 11.

³⁵ Sühreverdî, *el-Meşâri' (İlahiyat)*, s. 276-277; *et-Telvîhât (İlahiyat)*, s. 11.

³⁶ Sühreverdî, *el-Meşâri' (İlahiyat)*, s. 275; *et-Telvîhât (İlahiyat)*, s. 11.

³⁷ Sühreverdî, *el-Meşâri' (İlahiyat)*, s. 277; *et-Telvîhât (İlahiyat)*, s. 11.

³⁸ Sühreverdî, *el-Meşâri' (İlahiyat)*, s. 277; *et-Telvîhât (İlahiyat)*, s. 11.

Sühreverdî zaman, mekân, sahiplik ve konum kategorilerinin kendilerinden önce düşünülmüş bir izafet olmadıkça düşünülemeyecekleri kanaatindedir.³⁹ Çünkü ona göre bunlar başka kavramlar üzerine bina edildiklerinden temel kategoriler olarak kabul edilemezler.

Cihan'a göre de Sühreverdî için esasen Meşşâiler'in iddia ettiği gibi arazların, (yani cevher dışındaki kategorilerin) sayısı dokuz değildir. Arazları hareket (etki ve edilgi), izafet (zaman, mekân, konum, sahiplik), nicelik ve nitelik olmak üzere dört kategoride toplamak mümkündür.⁴⁰ Cevherle birlikte sayıldığında Sühreverdî'nin beş kategori kabul ettiği görülür.

Sonuç

Sühreverdî'ye göre kategoriler konusu, mantığın değil, metafiziğin kapsamı içindedir. Kategoriler, düşüncenin yapı taşlarından olan akfî itibarlar çerçevesinde ele alınmıştır. Bunlar varlıktan hareketle ortaya çıkan kavramlar olmayıp zihnin eşyayı düşünmesinden doğar. Meşşâilerin aksine kategorilerin kaynağı varlık değil zihindir. Bu tutumuyla Sühreverdî kategorilerin zihne ait olduğunu Immanuel Kant'tan yzyıllar önce ortaya atmış olan bir düşünürdür.

Kategorileri, Meşşâî tarzda yazdığı eserlerde onlar gibi ortaya koymuş olsa da bazı noktalarda onlardan ayrılmıştır. Bu ayrılık noktalardan birisi kategorilerin sayısı konusundadır. Meşşâilerden farklı olarak Sühreverdî on tane kategori kabul etmenin zorunlu olmadığını dile getirmiştir. O, cevher, nitelik, nicelik, izafet ve hareket olmak üzere beş kategori kabul etmiştir. Zaman, mekân, konum ve sahiplik kavramlarını izafet; etki ve edilgiyi de hareket kategorisi içerisinde değerlendirmiştir. Bu oldukça özgün bir yaklaşımdır.

Kaynakça

Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1994.

Ali Sedat, *Mizânu'l-Ukûl-fi'l-Mantık ve'l-Usûl*, yrsz, trsz.

---

³⁹ Sühreverdî, *et-Telvîhât (İlahiyat)*, s. 11.

⁴⁰ Cihan, A. Kâmil, "Sühreverdî ve İsrâkîlik" (*İslam Felsefesi: Tarih ve Problemler*; içinde, Edit: M. Cüneyt Kaya), İstanbul 2013, s. 409.

Kâmil KÖMÜRCÜ

Ali, Mahmud Muhammed, *el-Mantıku'l-İşrakî inde Şihâbüddin es-Sühreverdî*, Kahire 1999.

Aristoteles, Organaon I: *Kategoriyalar*, (çev. H.R. Atademir), Ankara 1963.

Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 1999.

Cihan, A. Kâmil, "Sühreverdî ve İşrâkîlik" (*İslam Felsefesi: Tarih ve Problemler*; içinde, Edit: M. Cüneyt Kaya), İstanbul 2013.

İbn Sînâ, *Kategoriler*, (*Kitâbu's-Şifâ; el-Mekûlât*, çev. Muhittin Macit), İstanbul 2010.

İbn Sînâ, *Mantığa Giriş* (*Kitâbu's-Şifa: el-Medhal*, çev. Ö. Türker), İstanbul 2006.

Kant, Immanuel, *Arı Usun Eleştirisi*, (çev. A. Yardımlı), İstanbul 1993.

Kayacak, Ahmet, *Bağdat Okulu ve İslam Düşüncesindeki Yeri*, İstanbul 2004.

Kömürcü, Kâmil, *Esîrüddin el-Ebherî'nin Mantık Anlayışı*, Ankara 2010.

Kutbuddin Şîrâzî, *Şerhu Hikmeti'l-İşrâk, Şerhu Hikmeti'l-İşrâk*, (Edit: A. Nûrânî, M. Muhakkık), Tahran 1383.

Öner, *Klasik Mantık*, Ankara 1986, s. 33.

Ross, David, *Aristoteles*, (çev. Komisyon), İstanbul 2002.

Sühreverdî, *İşrâk Felsefesi* (çev. Tahir Uluç), İstanbul 2012.

Şemsüddin Şehrezûrî, *Şerhu Hikmeti'l-İşrâk*, (Tashih ve tahkik: Hüseyin Ziyâî Torbâtî), Tahran 1993.

Şihâbüddin Sühreverdî, *el-Meşâri' (İlahiyat)*, (*Mecmûei Musannefât-ı Şeyh-i İşrâk*; içinde, edit: H. Corbin, S. H. Nasr, N. Habibi), Tahran 1375 (1996).

Şihâbüddin Sühreverdî, *el-Mukâvamât (İlahiyat)*, (*Mecmûei Musannefât-ı Şeyh-i İşrâk*; içinde, edit: H. Corbin, S. H. Nasr, N. Habibi), Tahran 1375 (1996).

Şihâbüddin Sühreverdî, *el-Mukâvamât (İlahiyat)*, (*Mecmûei Musannefât-ı Şeyh-i İşrâk*; içinde, edit: H. Corbin, S. H. Nasr, N. Habibi), Tahran 1375 (1996).

Şihâbüddin Sühreverdî, *et-Telvîhât (İlahiyat), (Mecmûme-i Musennefât-ı Şeyh-i İşrâk; içinde, edit: H. Corbin, S. H. Nasr, N. Habibi), Tahran 2001.*

Toktaş, Fatih, *İslam Düşüncesinde Felsefe Eleştirileri, İstanbul 2004.*

Öner, Necati, *Klasik Mantık, Ankara 2009.*

Walbridge, "Sühreverdî ve İşrâkîlik", *İslam Felsefesine Giriş; içinde, Edit: P. Adamson, R. C. Taylor, çev. M. Cüneyt Kaya), İstanbul 2008.*

Yalın, Salih, "İbn Rüşd ve Sühreverdî'de Töz Kavramının Karşılaştırmalı Olarak İncelemesi", (Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Kayseri 2008.

Yaren, M. Tahir, *İbn Sîna Mantığına Giriş, Ankara 2003.*

Shihab Al-Din Suhrawardi Al-Maqtul on Categories

Kâmil KÖMÜRCÜ*

Extended Abstract

The categories considered to be the most common predicates of the existence are very important in the acquisition and classification of knowledge. Aristotle is known to be the first to develop the category theory in the history of logic. There have been many discussions on the categories in the later periods. Those who developed different category theory from Aristotle. One of these names is Immanuel Kant.

Isagoge, which is the first part of the classical logic books classified in nine chapters, comes the Categories as the second book after the five universals. However, it is controversial whether categories are in the study area of logic or metaphysics. Aristotle, the categories that are defined as general predicates of the existence, were primarily processed in the Organon's second book, the accepted Categories. In addition, he also considered the categories in Metaphysics. Islamic logicians have generally removed the categories from the logic books. They did not give any category in their work or have been content with briefly. Categories are the principles of thought. With this aspect, it can be argued that logic has entered the study area. However, it is also an issue that is not

---

* Assoc. Prof., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology,
kkomurcu@cumhuriyet.edu.tr

connected with logic. Therefore, it has been suggested that categories cannot be the subject of logic. Most of the classical logicians have dealt with the subject of categories in terms of physics or metaphysics because of the reason. However, considering the categories as the most general concepts, it is necessary to examine them in classical logic. The category word indicates the predicate according to Aristotle. These are basic predicates, that is, the most basic concepts.

They are various classes of existence or predicate ascribed to a subject. In terms of the number of categories in the most general sense of the categories can be said to be unlimited. However, the philosophers preferred to accept a certain number of categories. For example, Aristotle accepted ten categories. These ten categories that he considers are: Substance, quantity, quality, relation, time, place, situation, possession, action and passion. Shihab al-Din Suhrawardi al-Maqtul has an important place in Islamic thought. He is a Masha'i at the beginning of his thought adventure. He later developed the doctrine of mystic philosophy called is Ishraqi. Suhrawardi introduced important ideas in many issues, especially in philosophical topics such as logic, physics and metaphysics. It also has a unique approach to categories. That is why we have studied Suhrawardi's views on the categories. In order to be able to comprehend his approach on this subject, we used the previous forms of explanation about the categories. As mentioned earlier, the subject of categories, which is the source of knowledge at the center, has been examined by many thinkers from Aristotle. The most intense discussion about categories is about which discipline they are the subject of. Some thinkers claim that it is the subject of logic, while some others think that the metaphysics of the categories are within the study area. According to Suhrawardi, the subject of categories is within the scope of metaphysics, not logic. The categories are considered within the framework of reasonable consideration (al-'tibar al-akliyya), one of the building blocks of thought. These aren't concepts that emerge from the existence of the existence but arises from the mind's thinking of things. According to him, unlike the Masha'ities, the source of categories is not the existence but mind. Thus, we see that centuries ago from Immanuel Kant, Suhrawardi revealed that the categories belong to the mind. The issue of the source and number of categories is also among the problems that Suhrawardi discusses. He stated that the categories were not taken from Aristotle. He claimed that the source of the categories was Archytas, a Pythagorean thinker. It is not

obligatory to limit the number of categories to ten according to Suhrawardi. He explained ten categories in his works written in the style of Masha'ities. The most comprehensive book on al-Mashari', which is the most comprehensive book based on Mashai', elaborated the first four categories, examined all the details in terms of quantity, quality and relation in separate chapters and discussed the remaining six categories in a single chapter. He described the categories as scattered and incomplete in his book named Hikmatu'l-Işraq. Suhrawardi seems to be affected from 'Amr b. Sahlan al-Savi at the issue of the number of categories. Because he cited his views on this matter. Suhrawardi states that al-Savi accepts four categories: substance, quantity, quality and proportion (relation). With the influence of al-Savi, Suhrawardi appears to accept five categories. These are substance, quality, quantity, relativity and movement. Suhrawardi examined the concepts of time, place, situation and possession in the category of relation. He evaluated action and passion within the category of movement. This is a rather original approach.